

CONSIDERAȚII LINGVISTICE CU PRIVIRE LA FITONIMELE ROMÂNEȘTI CREATE CU AJUTORUL TERMENULUI „ȘARPE”

Radu DRĂGULESCU
Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu
radu.dragulescu@ulbsibiu.ro

Abstract: Many of the Romanian phytonyms are directly related to the snake. Like in other folkloric creations, in our ethnobotany this animal has many representations, portrayed as an evil living form which you cannot trust and therefore associated to unworthy, useless plants. The paper brings an inventory, an interpretation and a statistics of Romanian names of plants which implicate the word „snake”.

Keywords: Romanian phytonyms, connotation, denotation, plant names, ethnobotany, snake

La baza analizei de față stă colaborarea noastră cu Constantin Drăgulescu, *Dicționarul explicativ al fitonimelor românești*¹ care completează substanțial *Dicționarul* lui Borza², ce cuprinde, pe lângă câteva mii de nume de plante maghiare, săsești, germane, franțuzești, engleze, rusești, ucrainene, sârbești, bulgărești, turcești, și 10.906 nume românești de plante pentru 2.095 specii. Prin publicarea *Dicționarului explicativ al fitonimelor românești* și a *Dicționarului de fitonime românești*³, Constantin Drăgulescu a ridicat numărul numelor românești de plante cunoscute la 21.839 fitonime cunoscute până în prezent, fitonime care aparțin unui număr de 3.227 specii de plante indigene și exotice, spontane (sălbatic) și cultivate. La acestea se adaugă 3.070 nume de soiuri și 612 termeni care desemnează de părți (organe) de plante. Astfel, fitonimia românească însumează 25.521 de termeni.

Între fitonimele românești am identificat un număr de 83⁴ care sunt create cu ajutorul termenului „șarpe” < lat. *serpens*⁵, lat. *serpes* < lat. *serpens*⁶, în opinia lui Vinereau⁷, recurgând la Diez, Pușcariu, Ciorănescu ș.a., derivarea directă din lat. *serpens*, este imposibilă, din punct de vedere fonetic, termenul putând fi prelatin, dat fiind skt. *sarpati* „a (se) târi”, v.ind. *sarpa* „șarpe”, alb. *gjarpër* „șarpe”, cf. rad. i.-e. **serp-*, **srp-* „a se târi” din care lat. *serpo*, -ere, v.ind. *sârpati*; lat. pop. *serpes* este etimonul oferit și de

¹ Constantin Drăgulescu, 2010.

² Al. Borza, 1968.

³ Constantin Drăgulescu, 2014.

⁴ Am luat în calcul toate fitonimele înregistrate, chiar și cu pronunție identică, în cazul în care denumesc specii diferite de plante de ex. șerpînță (1) / șerpînță (2). Atunci când denumesc aceeași specie, am ignorat pronunția diferită de ex. sârpun / serpun.

⁵ *Dicționarul limbii române*, XV (Spongiar-Ș), 2010.

⁶ Alexandru Ciorănescu, 2002, p. 685.

⁷ Mihai Vinereanu, 2009, p. 806.

Candrea ⁸ și de DEX, la Scriban: mlat. *sērpes*, format din nom. cl. *sērpens*, gen. *-ēntis*, vrom. șearpe, de unde și mold. lit. șerpe; vgr. *'erpetón*, târâtor, scr. *sarpa-s*, șarpe; it. pg. *serpe*, *serpente*, pv. cat. *serp*, fr. *serpent*, sp. *sierpe*, *serpientelat*; *serpens* la Șăineanu și în NoDEX.

Termenul apare în primele texte scrise în limba română: în *Psaltirea Hurmuzachi* 124^v/1: „Lăudați Domnul de pre pământ șerpilor și toate beznele”, în *Codicele Voronețean* 96/7: „Vădzură varvarii spândzurându șarpele de mânăra lui”, în *Psaltirea Scheiană* 478/5: „Fierile și toate vitele, șarpele și pasări cu pene (...) se laude numele D(om)nului”, în *Evanghelia* lui Coresi 343: „Sintu ca o rudă de șarpe luotorii de camătă”, dar și la 202, 463, în *Palia* de la Orăștie: „Șarpe fie în cale și aspida în colnic”, *Noul Testament* de la Bălgrad 9^v/1: „De are ceare peaște, au șearpe-i da va lui?”, *Biblia* de la București 111²/32: „Trimise Domnul la norod șarpilor cei ce omora și mușca pre norod”, *Învățăturile lui Neagoe Basarab* 193/22: „Șarpele este o jiganie mai înțeleaptă și mai cumplită decât toate jigăniile” etc.

În textele amintite, termenul cunoaște substituiri, precum în *Noul Testament* de la Bălgrad: „Vădzură varvarii spândzurându jivina de mânăra lui” sau *Biblia* de la București: „Vădzură varvarii spândzurându jiganiia de mânăra lui”.

În lucrarea de față, avem în vedere strict termenul „șarpe”, nu și substituenții săi, dubletele sinonimice etc. (precum zmeu, balaur, viperă, năpârcă, târătoare, veveriță, gândac, pește, pepe ș.a.), acestea și conotațiile lor, constituind obiectul unui studiu viitor.

Fitonimele sunt explicate și enumerate mai jos, alfabetic, precizând pentru fiecare denumirea științifică și pot fi grupate, din punct de vedere al formării lor, în cel puțin șase categorii.

Dintre fitonimele analizate, 22 sunt concentrate într-un termen unic: *sărpiniță* (cu variantele *șărpâniță*(ă), *șărpiniță*, *șerpență*, *șerpiniță*), *sărpun/serpun*, *sărpunel/serpunel*, *șarpe*, *șarpiniță*, *șărpăriță*, *șărpuroaică*, *șerpariță*, *șerpelină*, *șerpeliță*, *șerperiță*, *șerpel*, *șerpi*, *șerpiniță*, *șorporiță*, *șerpoaică*, *șerpoaice*, *șerpun*, *șerpunel*, *șerpușor*, *șorporiță*, *șupariță*.

Celelalte se compun din doi sau mai mulți termeni. Dintre acestea, două prezintă configurația substantiv în nominativ + altul în acuzativ (un atribut substantival prepozițional): *cap de șarpe*, *ochi de șarpe*.

Cele mai multe (37) s-au format prin compunerea a două substantive, primul la nominativ, al doilea cu valoare de atribut genitival: *aiul-șarpelui*, *buretele-șarpelui/șerpelui*, *capul-șarpelui*, *capul-șerpelui*, *căciula-șarpelui*, *căciula-șerpelui*, *ceapa-șarpelui*, *coada-șarpelui*, *cușma-șerpelui*, *floarea-șarpelui*, *floarea-șerpelui*, *gura-șarpelui*, *iarba-șarpelui*, *iarba-șărpilor/iarba-șerpilor*, *iarba-șerpăriei*, *iarba-șerpelui*, *iarba-șerpilor*, *iarba-șerpului*, *limba-șarpelui*, *limba-șerpelui*, *mărarul-șarpelui*, *ochișorii-șarpelui*, *ochiul-șarpelui*, *ochiul-șerpelui*, *oul-șarpelui*, *pălăria-șarpelui*,

⁸ *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, 1931, p. 1246.

păstaia-șarpelui, păsula-șarpelui, porumbul-șarpelui, rădăcina-șarpelui, rădăcina-șerpilor, spicul-șarpelui, șira-șarpelui, tăbacul-șarpelui, umbra-șarpelui, usturoiul-șarpelui.

Am identificat 12 fitonime în alcătuirea cărora sunt asociate un substantiv în nominativ și un adjectiv cu funcție de atribut, care să evidențieze calitatea: *buretele-șerpesc, bureți-șerpești, ciuperci-șerpești, dumbravic-șerpesc, fasole-șerpească, gălbenușe-șerpești, luben-șerpesc, pepeni-șerpești, ridiche-șerpească, salvie-șerpească, tufă-șerpească, usturoi-șerpesc.*

Două fitonime constituie substantive compuse din substantiv + substantiv la nominativ, cel de al doilea exprimând o caracteristică a plantei: *fasole-șarpe, fasole-șărpi.*

Patru fitonime sunt realizate prin compunere dezvoltată: *bureți-a-șarpelui, iarba-șarpelui-roșie, ochii-șarpelui-roșii, sărpun-de-pe-coastă.*

Chiar dacă, la origine, multe dintre aceste configurații semantice au reprezentat metafore insolite, ele și-au pierdut, prin „repetare”, orice valoare „poetică”, devenind astfel expresii convenționale⁹.

Am adoptat ortografia propusă de DOOM2, conform căruia se scriu cu cratimă substantivele compuse cu unitate semantică și gramaticală mai mică decât a celor scrise într-un cuvânt, eventual, cu articulare și flexiune și la primul element, având structura substantiv + prepoziție + substantiv, substantiv + substantiv în nominativ, substantiv (articulat) + substantiv în genitiv. De asemenea, DOOM2 prevede generalizarea scrierii cu cratimă a compuselor nesudate care denumesc specii distincte de plante¹⁰.

Aiul-șarpelui (*Allium rotundum, Allium scorodoprasum, Allium victorialis*), < lat. al(l)ium „usturoi”, din rad. i.-e. *ālo-, *ālu- „plantă cu rădăcina îngroșată” (cf. și macedorom. ali, alie, aliu, meglenorom. al'ū, alb. aj), dar nu este de neglijat nici i.-e. *āi- „a arde, a lumina” din care gr. aitho „eu ard”, lit. aitrūs „pișcător, arzând în gură”, rom. ait „usturoiat, pișcător”. Prin extensie, ai se numesc și unele specii de *Allium* sălbatice, speciile sunt asemănătoare cu aiul/usturoiul, dar, nefiind, de regulă, consumate de oameni, sunt atribuite unor animale: sunt considerate ale șarpelui, pe de o parte fiindcă ele cresc în aceleași biotopuri cu șerpii, pe de alta, deoarece unii șerpi miros a usturoi și lapte stricat.

Buretele-șarpelui, buretele-șerpelui (*Amanita muscaria*), cf. lat. boletus, gr. bolites „mănătarcă” din gr. „umflătură, bulgăre”; nume atribuit fie pentru că ciuperca este toxică/veninoasă, fie din cauza solzilor de pe pălărie, comparați cu aceia ai șarpelui.

Buretele-șerpesc (*Lepiota procera* actualmente *Macrolepiota procera, Macrolepiota rhacodes*): ciupercile au pălăriile cu solzi ca aceia ai șerpilor.

Bureți-a-șarpelui (*Macrolepiota procera*), a se vedea buretele-șerpesc.

Bureți-șerpești (*Amanita muscaria*), a se vedea buretele-șerpelui.

⁹ Simina Terian, 2015.

¹⁰ DOOM2, p LXX-LXXIII.

Cap-de-șarpe (*Coprinus comatus*), < lat. caput, dar subst. rom. cap poate fi și prelatin, cf. v.ind. kaput, gr. kephalé, germ. Haupt ș.a. din rad. i.-e. *kap-ut, *kap-lo „cap”). Este o ciupercă care, în stadiu tânăr, ar putea fi comparată cu capul unui șarpe, dar probabil a primit acest nume din cauză că majoritatea oamenilor cred că este toxică, deși este comestibilă. O particularitate a acestei specii este că ea se autoconsumă, asigurând astfel răspândirea sporilor.

Capul-șarpelui (*Chelone glabra*, *Echium altissimum*, *Echium rubrum*, *Macrolepiota procera*, *Plantago lanceolata*), speciile de *Chelone* și de *Echium*, < gr. echion „șarpe”, au corola ca un cap/o gură din care ies staminele asemenea unor limbi de șerpi; la fel și la *Plantago lanceolata*. Speciile de *Echium* sunt numite și în fr. vipérine, it. viperina, iar cele de *Chelone* au numele germ. Schlangenkopf, engl. snakehead.

Capul-șarpelui (*Trifolium arvense*), apare în *Botanica* lui Simion Florea Marian¹¹, dar nicio caracteristică a plantei nu permite analogia cu reptila în cauză, atribuire greșită a numelui, probabil confuzie cu *Echium*.

Căciula-șarpelui (*Coprinus comatus*, *Macrolepiota procera*), < autohtonul căciulă¹²; fitonimele reflectă morfologia ciupercilor. Atribuirea acestor „căciuli” șarpelui are scopul de a atenționa asupra presupusei toxicități a celor două specii (*Coprinus comatus*, *Macrolepiota procera*), ultima, însă, comestibilă, chiar și prima, în stadiul tânăr (numite și ciuperci-șerpești).

Căciula-șarpelui (*Coprinus picaceus*), a se vedea căciula-șarpelui.

Ceapa-șarpelui (*Muscari sp.*, *Urginea maritima* sin. *Scilla maritima*), plantele au în sol bulbi ca și ceapa, dar nimic altceva în comun cu aceasta, fiind toxice < lat. cepa, care provine din gr. cephalé „cap”, aluzie la bulb. Denumirea științifică face și ea, oarecum, trimitere la șarpe, întrucât Scila, care apare în Cartea a XII-a a *Odiseei*, este o creatură supranaturală (feminină) cu șase capete. Gâturile lungi sunt ca niște șerpi. Ovidiu precizează în *Metamorfoze*, cărțile XIII-XIV, că Scila a fost femeie, dar Circe, din gelozie, a transformat-o într-un monstru. Înfățișarea ei diferă de la un autor la altul, iar cu privire la această creatură există o serie de referințe culturale și populare cunoscute și de români.

Ciuperci-șerpești (*Macrolepiota procera*), a se vedea căciula-șarpelui.

Coada-șarpelui (*Echium rubrum*): poate cu sensul „iarba-șarpelui” (a se vedea acolo), dar fitonimul poate fi luat și la propriu.

Cușma-șarpelui (*Coprinus picaceus*), pălăriile ciupercilor seamănă cu niște cușme „căciuli” (cușmă cf. ucr. kučma, poate rad. i.-e. *keuk- „a îndoi, curbură”). Ciuperca este a șarpelui fiindcă, având miros neplăcut, nu se consumă de către oameni.

Dumbravnic-șerpesc (*Salvia glutinosa*), < sl. donbravînă (*Melittis melissophyllum*), respectiv din dumbravă „pădure de stejar” < sl. donbrava, planta crescând în păduri. Este șerpesc deoarece floarea are aspect de gură de șarpe.

¹¹ S. Fl. Marian, 2010.

¹² I. I., Russu, 1981.

Fasole-șarpe, a se vedea fasole-șerpească.

Fasole-șârpi, a se vedea fasole-șerpească.

Fasole-șerpească, soi de fasole (*Phaseolus vulgaris*) cu păstăile lungi și șerpuitoare.

Floarea-șarpelui (*Lathraea squamaria*, *Myosotis scorpioides*, *Salvia pratensis*, *Veronica spicata*), a se vedea floarea-șarpelui. *Lathraea squamaria* are rizomul cu solzi, dând impresia unui șarpe subteran, *Myosotis scorpioides* are flori ca ochii șarpelui, *Salvia pratensis* și *Veronica spicata* au flori asemănătoare capului/gurii șarpelui, cu staminele ieșind din corolă ca niște limbi filiforme (despre ultima specie se spune „să n-o rupi că te întâlnești cu șarpele”); floare din lat. floris, florem.

Floarea-șerpelui (*Myosotis scorpioides*) a se vedea floarea-șarpelui.

Gâlbenușe-șerpești (*Lysimachia nummularia*) < galben (< lat. galbinus), evidențind culoarea florilor. Planta „se târăște ca serpii”.

Gura-șarpelui (*Echium vulgare*) < gură, cf. lat. gula „gâtlej”, dar substantivul poate fi prelatin dat fiind v.ind. gora „gură” (după M. Vinereanu este traco-illiric). Plantele au flori mai mult sau mai puțin asemănătoare unor guri/boturi de șarpe.

Iarba-șarpelui (1) (*Polygonum bistorta*), numită și rădăcina șerpilor, șerpariță, datorită rizomului în formă de „S”, ca un șarpe cf. lat. herba serpentina, cum era denumită planta în evul mediu.

Iarba-șarpelui (2) (*Calla palustris*, *Carduus acanthoides*, *Dryopteris filix-mas*, *Dryopteris spinulosa*, *Echium vulgare*, *Lathraea squamaria*, *Orchis maculata*, *Phalaris arundinacea*, *Polygonum bistorta*, *Veronica chamaedrys*, *Veronica teucrium*, *Veronica urticifolia*), *Calla palustris* și *Lathraea squamaria* se numesc și în germ. Schlangenkraut, iar *Dryopteris filix-mas* Schlangenwurz; inflorescența speciei *Calla palustris*, apărută de spat, seamănă cu capul foarte mare al unui șarpe.

Iarba-șarpelui roșie (*Echium rubrum*), plantele au flori cu stamine exerte ca limbile șerpilor ori rizom șerpuitor sau tulpini acoperite cu solzi, unele dintre ele (*Calla palustris*, *Orchis maculata*, *Veronica urticifolia*) fiind și folosite contra mușcăturilor șerpilor.

Iarba-șârpîi (*Phalaris arundinacea*), a se vedea iarba-șerpîi.

Iarba-șerpăriei (*Echium vulgare*), are flori asemănătoare capetelor șerpilor.

Iarba-șerpelui (*Scleranthus perennis*), numită și iarba-surpării (așadar posibilă confuzie sau alterare a denumirii), are tulpini la bază târâtoare, culcate.

Iarba-șerperii (*Phalaris arundinacea*), a se vedea iarba-șerpîi.

Iarba-șerpîi (*Phalaris arundinacea*), are frunze șerpuitoare.

Iarba-șerpilor (*Dryopteris filix-mas*, *Triglochin palustris*), are rizomi asemănători cu șerpîi.

Iarba-șerpului (*Polypodium vulgare*), are rizomi asemănători cu aceste reptile; a se vedea iarba-șarpelui; iarbă din lat. herba.

Limba-șarpelui (*Botrychium lunaria*, *Dryopteris filix-mas*, *Hemerocallis fulva*, *Ophioglossum vulgatum*, *Peucedanum latifolium*, *Plantago lanceolata*, *Polygonum lapathifolium*), plantele au frunze asemănătoare

limbilor de reptile ori flori cu stamine exerte care amintesc de gura/limba șerpilor; pentru *Dryopteris filix-mas* numele corect este iarba-șarpelui; subst. limbă din lat. lingua.

Limba-șarpelui (*Ophioglossum vulgatum* și o plantă neidentificată „un fel de chir cu trei frunze ascuțite; e bun de săgetătură și de descântat de șerpe”).

Luben-șerpesc, soi de pepene „cu vârgi ca șerpilor”; a se vedea și pepene.

Mărarul-șarpelui (*Seseli peucedanoides*), fitonimul mărar (ca și macedorom. mārāliu și alb. mēraj, maraj, mērajē, moreja) e considerat termen autohton¹³ sau vechi grec¹⁴, cf. gr. malathron, marathron, marathon (*Foeniculum vulgare*), cf. corespondentul ngr. marathron, Lui Constantin Drăgulescu¹⁵ i se pare mai potrivită trimiterea la gr. maraino „a se veșteji”, frunzele plantei ofilindu-se la scurt timp după înflorire. Mărarul propriu-zis (*Anethum graveolens*) seamănă foarte bine cu molura, mălura (*Foeniculum vulgare*) și de aceea poate fi presupusă și o eventuală evoluție din molură/mălură > *mărură > mărar (poate sub influența ngr. marathron). Sârbo-croații spun (slatki) morač și komorač speciei *Foeniculum vulgare*. Mărarul a fost o plantă cunoscută și de geto-daci numită de ei polpum, polum¹⁶. Unele specii se cultivă în grădini (a se vedea gărdurariță) și de aceea sunt de casă, altele cresc sălbatice, pe câmp, în apă, la munte. Speciile necomestibile pentru oameni și urât mirositoare au fost „atribuite” diferitor animale: broaștei, câinelui, iepurelui, lupului, păsărilor, porcului, șarpelui, ursului etc.

Ochi-de-șarpe (*Eritrichium nanum*), florile albastre cu mijloc galben amintesc de niște ochi iscoditori care privesc țintă.

Ochii-șarpelui-roșii (*Echium rubrum*), plantele având inflorescențe sau flori care seamănă nu cu ochii, ci cu capul sau gura șarpelui cf. capul-șarpelui.

Ochișorii-șarpelui (*Myosotis palustris* actualmente *Myosotis scorpioides*), seamănă cu ochii șarpelui.

Ochiul-șarpelui (*Asperugo procumbens*, *Campanula persicifolia*, *Eritrichium nanum*, *Hieracium pilosella*, *Myosotis arvensis*, *Myosotis palustris* actualmente *Myosotis scorpioides*, *Myosotis sylvatica*, *Omphalodes verna*, *Succisa pratensis*, *Veronica chamaedrys*, *Zinnia elegans*), florile seamănă cu ochii șarpelui.

Ochiul-șarpelui (*Silene pusilla*) < ochi (< lat. oculus), plantele au flori, mai mult sau mai puțin, asemănătoare ochilor șarpelui.

Oul-șarpelui (*Amanita phalloides*), o ciupercă în formă de ou, în stadiul tânăr. Este extrem de toxică și i-a fost atribuită șarpelui, viperei sau dracului (vrăjmașului).

Pălăria-șarpelui (*Amanita muscaria*, *Coprinus picaceus*, *Macrolepiota procera*), subst. pălărie probabil din it. cappelleria¹⁷, posibil autohton (cf.

¹³ Gr. Brâncuș, 983.

¹⁴ C. Diculescu, 1926.

¹⁵ Constantin Drăgulescu, 2010.

¹⁶ Constantin, Drăgulescu, Radu Drăgulescu, 2000.

¹⁷ *Dicționarul limbii române*, XI (P-pogribanie), 2010 și Al. Ciorănescu, 2002, p. 572.

rad. i.-e. *pel-, *ple- „a acoperi, a ascunde”). Scriban notează lat. *pariolum* „ceaun”, Tiktin rom. pâr, Diculescu¹⁸ gr. φαλαριον < φαλαιος „alb”, evoluție neacceptată nici de Vinereanu¹⁹ care avansează o derivare de la autohtonul pila (pălărie mică fără boruri). Constantin Drăgulescu²⁰ ia în calcul și un presupus *căpălărie (cf. it. *cappelleria*), din substantivul cap și un alt termen, ca în căpățână, căpătâi, căpăstru, căpcăun. În acest sens amintește și termenul dacorom., macedorom., meglenorom. capelă „pălărie (de femeie), șapcă militară” (cf. it. *capello*, din care, probabil și ngr. *kapéla*, alb. *kapeljë*, bg. *kapela*). De comparat și cu fitonimul captalan (*Petasites spp.* ș.a.) cu presupusa semnificație „acoperitoarea capului”. Ciupercile *Amanita muscaria*, *Amanita pantherina*, *Amanita phalloides*, *Clitocybe nebularis*, *Coprinus spp.* au aspect de pălărie dar sunt foarte otrăvitoare, majoritatea conținând toxine mortale pentru om. Specia *Macrolepiota procera*, deși comestibilă, în multe zone ale țării este considerată toxică nu numai de români, ci și de sași (care îi spun găftich buretz „bureți otrăvitori”, desigur miconim creat sub influență românească). Termenii șarpe, viperă (< lat. *vipera*) sunt sugestivi în acest sens.

Păstaia-șarpelui (*Arabis turrita*), planta are păstăi șerpuitoare; < păstaie²¹, termen autohton de comparat cu alb. piștaië, macedorom. *pistal'e*, *păstal'e*; ar putea proveni din rad. *p(h)es-, *pis- „pleavă, valve (teci) de fructe”, din care și lat. *pisum*, gr. *pisos*, celt. *pis* „mazăre”, gr. *phaselos* „luntre” (forma păstăii).

Păsula-șarpelui (*Cynanchum vincetoxicum*), cf. magh. *paszuly*, *paszuj*, bg. și scr. *pasulj*, alb. *pasulë*, it. *pisello*, gr. *bizeli(a)*. Planta are fructul ca o păstaie.

Pepeni-șerpești (*Citrullus vulgaris*), < lat. *pepo*, *pepinis ori din lat. *pepinem (în loc de peponem; la Plinius *peponia*) sau din ngr. *peppóni* (v.gr. *pepon* la Dioscorides, *peponeas* la Theophrastos), cf. și it. *popone*, macedorom. *piponu* (dar și *peapine*), meglenorom. *pipon*, *pipoană*, bg. *pipun*, sb., slov. *pipon*, etc. Sunt cucurbitacee, li se mai spune și pepenoaie (în unele sate din Munții Apuseni întâlnim regionalismul *pepe* „șarpe”), cf. și bg. *pepelianka* „viperă”.

Porumbul-șarpelui (*Arum maculatum*) are tulpina (în vârf cu inflorescența apărută de spat) asemănătoare unui șarpe cu capul foarte mare/balaur. S-a folosit în Antichitate contra mușcăturilor de șerpi.

Rădăcina-șarpelui (*Dracunculus vulgaris*, *Polygonum bistorta*), rizomi în formă de șarpe, uneori chiar încolăciți.

Rădăcina-șerpilor (*Polygonum bistorta*, *Polygonum viviparum*), calc după germ. *Schlange wurz* (*Dracunculus vulgaris*), respectiv germ. *Natter wurz* sau magh. *kigyógyöker* (cf. și engl. *snake root*, rus. *goreț zmeinii*, fr. *serpentaire*, cf. lat. *herba serpentina*), rizomul fiind uneori șerpuitor, iar

¹⁸ C. Diculescu, 1924-1926.

¹⁹ M. Vinereanu, 2009, p. 618.

²⁰ Constantin Drăgulescu, 2010.

²¹ I.I. Russu, 1981.

florile cu staminele exerte, ca niște limbi ieșite din gurile șerpilor. Substantivul rădăcină din lat. radicina.

Ridiche-șerpească (*Hebeloma fastibile*), < ridiche (cf. lat. radicola „rădăcinuță”, it. radicchio „ridiche” din care și ngr. radiki, tc. radikia, alb. radhiqe; lituanienii numesc și ei ridikas, ridikėlis speciile de *Raphanus*, ucraineienii redika, rușii red'ka); o ciupercă cu miros/gust de ridiche și este otrăvitoare/veninoasă ca șerpii.

Salvie-șerpească (*Salvia pratensis*) < lat. salvia ori din numele științific; crește sălbatică și are flori ca o gură de șarpe cu staminele ieșite, ca limba șarpelui.

Sărpiniță, șărpânt(ă), șărpiniță, șerpență, șerpiniță (1), (*Sedum acre*), a se vedea șerpușor și șerpoaice (2).

Sărpun-de-pe-coastă (*Thymus comosus*), a se vedea sărpun și șerpușor.

Sărpun, serpun, șerpun (*Thymus spp.*) < din tema *serp- „a se târi” cf. macedorom. sărpun'e, șărpune (*Thymus spp.*); ori din lat. serpes > serpillum (*Thymus*). Francezii numesc speciile de *Thymus serpolet*; a se vedea șerpușor.

Sărpunel, serpunel, șerpunel (*Thymus spp.*), a se vedea sărpun.

Spicul-șarpelui (*Lycopodium clavatum*) este o plantă „târătoare ca șarpele” care face spice sporifere.

Șarpe (1) (*Cereus flagelliformis*), a se vedea șerpușor.

Șarpe (2) (*Polystichum lonchitis*), etimologie populară din sl./rus. serp „seceră”, aluzie forma foliolelor frunzei (a se vedea și șerpet).

Șarpiniță (*Sedum acre*), tulpinile seamănă cu niște șerpi; a se vedea șerpușor și șerpoaice (2).

Șărpariță (*Sedum acre*), a se vedea șerpușor, șorporiță și șerpoaice (2).

Șărpuroaică (*Echium vulgare*), a se vedea iarba șarpelui.

Șerpariță (*Lathraea squamaria*, *Polygala comosa*, *Polygala vulgaris*, *Polygonum bistorta*, *Sedum acre*), a se vedea șerpușor și șerpoaice (2).

Șerpăriță (*Lathraea squamaria*, *Polygala amara*, *Sedum acre*), a se vedea șerpușor și șerpoaice (2).

Șerpelină (*Sedum acre*), a se vedea șerpușor.

Șerpeliță (*Myosotis palustris* actualmente *Myosotis scorpioides*, *Myosotis sylvatica*), a se vedea șerpușor.

Șerperiță (*Glaux maritima*, *Lathraea squamaria*, *Polygala comosa*), a se vedea șerpușor.

Șerpet (*Serratula tinctoria*), pare a fi un împrumut din slavă, cf. corespondentele ucr. serpnec, rus. serpuha, pol. sierpik, ceh. srpice, lit. serpės, serpai (cf. sl./rus. serp, scr. srp „seceră”, aluzie la dinții de pe marginea frunzelor comparați cu cei ai secerii). Cf. corespondentul germ. Scharte (< germ. schartig „știrb; crestă”) și numele științific *Serratula* (< lat. serra „fierăstrău, serratus „cu dinți ca fierăstrăul”). În opinia lui Constantin Drăgulescu, fitonimul românesc șerpet trebuie să aibă originea

și semantica lit. șerpotos care aparține unei specii asemănătoare și anume *Centaurea jacea*²².

Șerpi (*Cereus flagelliformis*), a se vedea șerpușor.

Șerpiuță (1) (*Gentiana cruciata*), din subst. șarpe (a se vedea șerpariță) dat fiind și corespondentul magh. kigyőfü „iarba șarpelui”.

Șerpoaică (*Cuscuta europaea*), a se vedea **șerpușor**.

Șerpoaice (1) (*Macrolepiota procera*), a se vedea șerpușor.

Șerpoaice (2) (*Tagetes patula*), plantă ornamentală cu foliolele serate (ca secera), dar ar putea fi vorba de o etimologie populară în loc de sârboaice, specia fiind numită, de români, săscuțe, țigănuțe, de maghiari oláhrózsza „rujă românească”, de germani Türkische Blume, de englezi french marigold. E posibil ca fitonimul să se refere la florile pestrițe ale unor soiuri (despre șarpe poporul spune că este pestriț și în cimilituri și descântece este descris ca „bătă târcată, pe câmp aruncată”, „istriță/estriță pestriță” etc.).

Șerpușor (*Lycopodium clavatum*, *Lycopodium complanatum*) au tulpini repente ori încolăcite (lat. serpo înseamnă și „a se încolăci”) sau rizomi șerpuitoari/târători (*Cereus flagelliformis*, *Cuscuta*, *Glaux maritima*, *Polygonum bistorta*, *Sedum*, *Thymus*), au solzi ca șerpii (*Lathraea squamaria*), au stamine/stile exerte din corolă ca limbile șerpilor (*Sedum*, *Polygala*) ori flori ca ochii șerpilor (*Myosotis*) (a se vedea și floarea șarpelui). *Sedum acre* și *Gentiana cruciata* s-au și folosit contra mușcăturilor de șerpi. Ciuperca *Macrolepiota procera* are pălăria cu solzi (a se vedea burete șerpesc). În cazul speciilor de *Polygala* am putea avea etimologii populare din sl./rus. serp „seceră”, aluzie forma frunzei (a se vedea și șerpet), fiindcă există pentru ele și numele seceruici (a se vedea și șopârlaiță).

Șira-șarpelui (*Blechnum spicant*), o ferigă ce are sporofilul/frunza fertilă asemănătoare unui schelet de șarpe, mai exact este ca o coloană vertebrală din care pornesc coastele (șiră „coloană vertebrală” din autohtonul șir „rând”; pentru șarpe a se vedea șerpariță).

Șorporiță (*Sedum acre* și *sp.*), cf. rad. i.-e. *serp-, *srp- „a se târi” din care lat. serpo, -ere, v.ind. sârpa- „șarpe”, radical care a dat și lat. serpes > rom. șarpe. Plantele au tulpini târătoare. *Sedum acre* s-a folosit contra mușcăturilor de șerpi. Fitonimul este o varianta de la șerpariță.

Șupariță, șupăriță (*Sedum acre*), în loc de șerpariță.

Tăbacul-șarpelui (*Verbascum nigrum*), pentru *Nicotiana* din numele științific *tabacum* < span. tabaco (> it. tabacco, fr. tabac, germ. Tabak, rus., ucr. tabak) din tobacco, numele plantei la populația amerindiană Taino (cf. și tobago, pipa din care se fuma) ori din Tabago, insulele în care își are planta originea. Spaniolii și italienii aveau fitonimele tabaco și tabacco înainte de aducerea acestei plante în Europa, dar ele desemnau plante medicinale și proveneau din arab. tabbaq. *Verbascum nigrum* au frunze asemănătoare tabacului/tutunului (poate de aceea i se spune tăbacul șarpelui, în credința populară șarpele, probabil în asociere cu imaginea

²² Constantin Drăgulescu, 2010.

diavolului, îndeamnă pe oameni să fumeze; există și expresia „a fuma ca șerpil”)).

Tufă-șerpească (*Corylus avellana*), alunul se numește așa pentru că se crede că șerpil trăiesc, mai ales, sub alun și deoarece bățul de alun are coaja asemănătoare pielii șarpelui (de aceea cu bățul de alun cu care s-a scos broasca vie din gura șarpelui se alungau norii de furtună).

Umbră-șarpelui (*Coprinus atramentarius*) < lat. umbra, cu înțelesul de umbrar (al șarpelui); a se vedea și miconimul căciula-șarpelui.

Usturoi-șerpesc (*Allium sativum* var. *ophioscorodon*), un calc după numele științific *ophioscorodon* „usturoiul șarpelui”.

Usturoiul-șarpelui (*Allium scorodoprasum*), a se vedea aiul-șarpelui.

Din analiza noastră reiese că fitonimele compuse cu ajutorul termenului „șarpe” reflectă, în primul rând, într-un număr covârșitor, aspectul plantelor, asemănător cu una dintre părțile corpului șarpelui (capul, botul/limba, ochii, coada și pielea). Urmează, ca număr, denumirile datorate inutilității plantelor respective pentru om, plante necomestibile care sunt toxice sau au un miros neplăcut, apoi denumirile provenite din termeni livrești, împrumuturi, erori / confuzii și etimologii populare. În fine, explicațiile de ordin mitologic, religios sau medicinal sunt mai rare.

Astfel obținem următorul tablou²³:

Plante necomestibile , plante cu miros neplăcut	Plante denumite astfel după aspect	Termen livresc, împrumut, confuzie, etimologie populară	Explicație mitologică, religioasă, medicinală sau de altă natură
<i>Aiul-șarpelui</i>	<i>Buretele-șerpesc</i>	<i>Capul-șarpelui</i>	<i>Floarea-șarpelui</i>
<i>Buretele-șarpelui</i>	<i>Bureți-a-șarpelui</i>	<i>Iarba-șarpelui</i>	<i>Iarba-șarpelui-roșie</i>
<i>Bureți șerpești</i>	<i>Cap-de-șarpe</i>	<i>Pepeni-șerpești</i>	<i>Limba-șarpelui</i>
<i>Cap-de-șarpe</i>	<i>Capul-șarpelui</i>	<i>Rădăcina-șerpilor</i>	<i>Porumbul-șarpelui</i>
<i>Căciula-șarpelui</i>	<i>Căciula-șarpelui</i>	<i>Sărpun/serpun</i>	<i>Șorporiță</i>
<i>Căciula-șarpelui</i>	<i>Căciula-șarpelui</i>	<i>Sărpun-de-pe-coastă</i>	<i>Tăbacul-șarpelui</i>
<i>Ceapa-</i>	<i>Ciuperci-șerpești</i>	<i>Sărpunel</i>	<i>Tufă-</i>

²³ În cazurile în care unele fitonime pot avea mai multe explicații, le-am notat de mai multe ori în coloanele corespunzătoare.

<i>șarpelui</i>			<i>șerpească</i>
<i>Ciuperci-șerpești</i>	<i>Coadă-șarpelui</i>	<i>Șarpe</i>	<i>Umbră-șarpelui</i>
<i>Cușma-șarpelui</i>	<i>Dumbravnic-șerpesc</i>	<i>Șerpet</i>	
<i>Mărarul-șarpelui</i>	<i>Fasole-șarpe</i>	<i>Șerpușor</i>	
<i>Oul-șarpelui</i>	<i>Fasole-șărpi</i>	<i>Usturoi-șerpesc</i>	
<i>Pălăria-șarpelui</i>	<i>Fasole-șerpească</i>		
<i>Păstaia-șarpelui</i>	<i>Floarea-șarpelui</i>		
<i>Păsula-șarpelui</i>	<i>Floarea-șerpelui</i>		
<i>Porumbul-șarpelui</i>	<i>Gălbenușe-șerpești</i>		
<i>Ridiche-șerpească</i>	<i>Gura-șarpelui</i>		
<i>Tăbacul-șarpelui</i>	<i>Iarba-șarpelui</i>		
<i>Usturoiul-șarpelui</i>	<i>Iarba-șarpelui-roșie</i>		
	<i>Iarba-șărpii</i>		
	<i>Iarba-șerperii</i>		
	<i>Iarba-șerpîi</i>		
	<i>Iarba-șerpăriei</i>		
	<i>Iarba-șerpelui</i>		
	<i>Iarba-șerpilor</i>		
	<i>Iarba-șerpului</i>		
	<i>Limba-șarpelui</i>		
	<i>Luben-șerpesc</i>		
	<i>Ochi-de-șarpe</i>		
	<i>Ochii-șarpelui-roșii</i>		
	<i>Ochișorii-șarpelui</i>		
	<i>Ochiul-șarpelui</i>		
	<i>Ochiul-șerpelui</i>		
	<i>Pălăria-șarpelui</i>		
	<i>Pepeni-șerpești</i>		
	<i>Rădăcina-șarpelui</i>		
	<i>Rădăcina-șerpilor</i>		
	<i>Salvie-șerpească</i>		
	<i>Sărpintă</i>		

	<i>Spicul-șarpelui</i>		
	<i>Șarpe</i>		
	<i>Șarpință</i>		
	<i>Șarpariță</i>		
	<i>Șarpuroiaică</i>		
	<i>Șerpariță</i>		
	<i>Șerpelină</i>		
	<i>Șerpeliță</i>		
	<i>Șerperiță</i>		
	<i>Șerpi</i>		
	<i>Șerpiniță</i>		
	<i>Șorporiță</i>		
	<i>Șerpoaică</i>		
	<i>Șerpoaice</i>		
	<i>Șerpușor</i>		
	<i>Șira-șarpelui</i>		
	<i>Șorporiță</i>		
	<i>Șupariță</i>		
	<i>Tufă-șerpească</i>		

De regulă, în tradițiile și credințele poporului român, șarpele este asociat cu viclenia, înșelătoria, răceala, și răutatea, dar și cu agerimea, înțelepciunea și ocrotirea. Fiecare casă are șarpele ei, iar cine îl va ucide, se va prăpădi și el. Cui mănâncă șarpe de casă, buruienile îi vor vorbi și îi vor spune de ce leac sunt²⁴. De asemenea, termenul se regăsește în numeroase expresii: ca din (în) gură de șarpe, în (din) gaură de șarpe, în borta șarpelui, ca mușcat de șarpe, a-i trece un șarpe prin sân (inimă), a băga (cuiva) un șarpe în sân, a încălzi (a crește) șarpele la sân, pui de șarpe, a strivi ca pe un (pui de) șarpe, a călca șarpele pe coadă, a fi gol ca șarpele, a fuma ca șerpii, a umbla ca șarpele după viteji, a-i frige (cuiva) șerpi pe burtă, a-i frige (dracul) șerpi pe inimă (cuiva), a pune mâna pe șarpe, a-i intra (cuiva) șarpele în pungă, limbă de șarpe, a-l mușca (pe cineva) șarpele de inimă (limbă), șarpele invidiei, șarpele geloziei etc²⁵.

Opunându-ne concepției semanticii clasice care nu recunoștea numelor decât relația de denotație, considerăm că sensul și semnificația rezidă din interacțiunea semnificațiilor, care preferă opoziția dintre semne inerente și aferente, motivația putând afecta porțiunea aferentă sensului contextual²⁶. Analizând denumirile de plante create cu ajutorul termenului „șarpe”, observăm că nomenclatura botanică românească se dovedește a fi, și în acest caz, inspirată, expresivă, poetică.

²⁴ *Dicționarul limbii române*, XV (Spongiar-Ș), 2010.

²⁵ *Dicționarul limbii române*, XV (Spongiar-Ș), 2010.

²⁶ Monica Borș, 2015, p. 32-33.

Bibliografie

- BORȘ, Monica, 2015, *Mitologii nominale în proza lui Mircea Eliade*, Iași: Institutul European.
- BORZA, Al., 1968, *Dicționar etnobotanic*, București: Editura Academiei R.S.R.
- BRÂNCUȘ, Gr., 1983, *Vocabularul autohton al limbii române*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- CHIVU, Gh., 2000, *Limba română, de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București: Editura Univers Enciclopedic.
- CIORĂNESCU, Alexandru, 2002, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București.
- *** *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, 1931, București: Editura Cartea Românească.
- *** *Dicționarul limbii române*, (în XIX volume), 2010, București: Editura Academiei.
- DICULESCU, C., „Elemente vechi grecești din limba română”, in: *Dacoromania*, IV, 1924-1926.
- DICULESCU, C., 1926, *Dacia romană în oglinda inscripțiilor și a limbii de azi*, Cluj.
- DRĂGULESCU, Constantin, 2010, *Dicționarul explicativ al fitonimelor românești*, Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu.
- DRĂGULESCU, Constantin, DRĂGULESCU, Radu, 2014, *Considerații asupra unor lexeme daco-geto-trace*, Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu.
- DRĂGULESCU, Constantin, DRĂGULESCU, Radu, 2000, *Contribuții la cunoașterea limbii geto-dacie. Denumirile dacice de plante*, Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga”.
- GOROVEI, A., 2003, *Credințe și superstiții ale poporului român*, București: Editura Vestala.
- MARIAN, S. Fl., 2008 și 2010, *Botanica poporană română*, vol. I Suceava: Editura Mușatinii, 2008, vol. II-III, București: Editura Academiei Române, 2010.
- RUSSU, I.I., 1981, *Etnogeneza românilor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- TERIAN, Simina, „Premise pentru o poetică a textemelor”, in: *EITM5*, Târgu Mureș
- http://www.upm.ro/facultati_departamente/stiinte_litere/conferinte/situl_integrare_europeana/Lucrari5/IETM5_Part41.pdf.
- VINERIANU, M., 2009, *Dicționarul etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europenistică*, București: Editura Alcor Edimpex, ed. a 2-a.